

«ներու եւ ասորականներու հետ ունեցած «կապակցութիւնը ցոյց տալը շատ դժուարին, մանաւանդ թէ անկարելի է, վասն «զի ժէ. դարէն վերջ խաղերու խակական «արժէքը կորստաւ է, մասնաւորապէս «անոնց ձայնական բարձրութեան, հետա- «ւորութեան եւ տարածութեան զաղտ- «նիքը: Անոնց չափին ու կշռոյթին մասին «միայն ունինք թեթեւ ու անկատար ծա- «նոթութիւններ: Յայտնի են նաեւ հայ «սրբազան երգի երեք տեսակները՝ համա- «պատասխան բիւզանդականներուն, ար- «տասանական (εἰρηολογικά), հանդիսա- «ւոր (συναγωγικά) եւ ծանր (παπιδικά) «որոնք Ստեփանի յատուկ անուանակոչումն «ալ ունին:

«Այլեւայլ փորձեր կատարուած են բա- «նասէրներէն վեր հանելու համար հայ- «կական խաղերու այդ զաղտնիքը: Գլխա- «ւոր ձգտումը եղած է բացատրել հայկա- «կան նշանագրութիւնը յունական խաղե- «րու միջոցաւ: Այս դպրոցին կը պատկա- «կանին Գապասաքալեան, Մելիքեան, և եր- «կու Փրանսացիներ՝ Վիրթոյ եւ Թիպոյ: «Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութեան «Ընդհ. Արքահայրը Գերպ. Իգնատիոս «Կիրելեան, ընդհակառակն, անդադառ- «նալով անոնց ձեւական նմանութիւններու «չուրջ Գրիգորեաններուն հետ՝ հակեցաւ «ընդունելու այն կարծիքը թէ հայկական «խաղերը ծագում առած են անոնցմէ: «Վերջին ուսումնասիրողը երեւելի երգա- «հան Կոմիտաս Վարդապետ, 1910 ին կը «յայտարարէր թէ գտած է խաղերու բա- «նալին. բայց տարաբախտ երգչապետը «1915 ի տարագրութեան ժամանակ՝ կոր- «սընցուց ատոյղութեան հետ նաեւ բոլոր «իր ուսումնասիրութիւններուն արդիւնքը, «գրեթէ իր քսան տարուան անդուլ վաս- «տակը՝ հայ երաժշտական հնախօսութեան «վրայ:

«Երաժշտական հին գրութեան չուրջ «կատարուած այս անյաջող փորձերը եւ «միւս կողմէն ժառանգութեամբ մեր ձեռ- «քը հասած եղանակները կորսնցնելու վը- «տանգը մղեց ապա երաժշտագէտները հը- «նարելու աւելի յարմար գրութիւն մը,

«որով ծագում առաւ արդի հայ խաղա- «գրութիւնը: Իսկ այս վերջին ժամանակ- «ներս նոյն իսկ դիմեցին անոնք եւրոպա- «կան խաղագրութեան:

«Բանախօսը ծանրացաւ յետոյ հին խա- «ղերու քննական հետազոտութիւնները ա- «ռաջ տանելու հնարաւորութեան եւ մե- «թոտին շուրջ, հասնելու համար աւանդու- «թեան ամէնէն հին չըջանին ու դանելու «եղանակներու սկզբնական ձեւերը եւ ա- «սոնց միջոցաւ հաստատելու արժէքները «խաղերուն: Աւանդութիւնը, դիտել տուաւ «բանախօսը, կրնայ միայն պահուած ըլ- «լալ մենաստաններու մէջ, ուր հասարա- «կաց ժամասացութիւնը միշտ տեղի ունե- «ցած է: Այդ սակաւաթիւ մենաստաննե- «րէն, եւրոպական պատերազմէն վերջ, «կ'ապրի լոկ Վենետիկի մէջ Միսիթարեանց «Ս. Ղազարու Վանքը, ուր 1717 ին Միսի- «թար իր առաջին աշակերտներուն հետ «կը բերէր հայ ծէսը՝ սորված զայն իր «ժամանակի ամէնէն նշանաւոր կեդրոննե- «րուն՝ Էջմիածնի, Սեւանի եւ Կարմիր վան- «քի մէջ: Արեւելեան միջավայրէն հեռու «ապրելու պարագան ալ՝ նպաստած է որ «ղերծ մնայ թրքական եղանակներու ազ- «դեցութենէն, որոնցմէ չեն կրցած ազա- «տիլ բուն արեւելքի մէջ հիմնուած Հաս- «տատութիւնները:

«Ուսումնասէրներու մերձենալի դարձը- «նելու համար հայ սրբազան երաժշտու- «թիւնը, յայտարարեց բանախօսը, որ ձեռք «գարկած է Ս. Ղազարու մէջ պահուած «բոլոր եկեղեցական եղանակները՝ եւրո- «պական խաղերու առնելու մեծ գործին: «Աւելցուց նաեւ սա կէտը՝ որ այդ աշխա- «տութեան դժուարութիւնը կը զգացուի «ընդհանուր արեւելեան, և մասնաւորապէս «հայկական երաժշտութեան յատկանիշը «կազմող «քառորդ ձայներ»ը ներկայացնե- «լու մէջ, առանց որոնց անկարելի է ստա- «նալ ճշգրիտ արտայայտութիւնը եւ էութե- «թիւնը հայ երգին: Լրացնելու համար «այս թերին եւրոպական երաժշտական ձե- «ւերու մէջ, բանախօսը իր աշխատութիւն- «ներու ընթացքին հնարած է քառորդ ձայ- «նի նշանը՝ վերածում մը կատարելով սո-

«լորական Diesisին վրայ, զոր կը կոչէ «Monesis երբ ողջ ձայնէն քառորդ մը կը «բարձրանայ, եւ Triesis երբ երեք քառորդ «բարձրանայ. մի եւ նոյն վերածումը կը «կատարէ նաեւ քառորդ ձայն վար իջնե- «լու համար եւ կը կոչէ զանոնք Bemolletto «(մէկ քառորդ) եւ Bemollone (երեք քա- «ռորդ):»

«Խմբագրութիւնն ներկայացնելով ազգա- «յիններու՝ անգամ մը եւս «Բագմավէպի» է- «ջերու մէջ՝ Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանի գէմբը իրբեւ երաժշտագէտ, իրբեւ սիրող եւ ան- «խոնջ վաստակող հայ սրբազան երաժշտու- «թեան անդին գանձերը անկորուստ պահե- «լու, կը փափաքի որ երբ հասնի ան իր «գործին լիակատար ամբողջացումին եւ ըս- «կըսի հրատարակութեան տալ պրակ առ «պրակ իր եւրոպական խնամոտ խաղագրու- «թեամբ հայ եկեղեցւոյ զմայելի շարական- «ները, ծայր տայ մեր ազգին մէջ դարձեալ՝ «ազգային բնութոյն նկարագրով երաժշտա- «կան արտագրութիւններու տաք հոսանք մը՝ «ներշնչուած զուտ հայեցի ու մեր սրտին «հետ մօտէն խօսող մօթիւններու ներշնչ- «ումին տակ:

«Եւ արդէն Ատեան Շարականը և Ժամա- «գիրքը ամբողջապէս լրացուցած է, ու ներ- «կայիս կ'աշխատի այդ ընդարձակ հայ Սրբ. «Երգի Հաւաքածոյին մէջ անցնելու՝ Մայ- «րավանքիս մէջ աւանդական խիստ պահպա- «նողականութեամբ մինչեւ այսօր երգուած «հայ եկեղ. ուրիշ երգեր ալ, իր մեծ գոր- «ծին կատարեալ ու անթերի ամբողջակա- «նութիւն մը տալու՝ նախ քան հրատարա- «կութիւնը, որուն համար անչուտ պիտի «չպակսին զիտակից ազնիւ բարերարներ:

Հրատարակութեան փոքրիկ նմոյշ մը տալով ան արդէն 1933 ին՝ Աւագ Ուրբաթի «Համարածի «Եկայք Հաւատացեալք»ի տը- «պագրութեամբ, զիտեմք թէ ո'րքան հայ և «պաղարկող եւրոպացի երաժշտագէտներ «մանաւանդ եւրոպացի երեւելիներ- «սկսան հետաքրքրուիլ, ու անոնց երեւելիներ- «րէն մէկը՝ Օթթորինոյ Ռեպիկիլ՝ արտա- «յայտուած է որակելով այդ կոորը իրբեւ «ամենագեղեցիկ, իմֆուտիպ, գեղազանց- «ութիւն կրօնաշունչ երաժշտութիւն:

Հ. Մ. ձ.

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՏԱՑՈՒՄԸ ԳՐԳԵՐ

Շնորհակալութեամբ ստացանք մեր ազ- «նիւ բարեկամ Պր. Ներսէս Գասպեանի «խնամոտ հոգածութեամբ մեզի ղրկուած «հետեւեալ երկու աշխատութիւնները հայկ. «գրականութեան ու ընդհանուր մշակոյթի «նկատմամբ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

(АРМЕНСКА ПОЕЗИЯ, Սոֆիա, 1942) «Թարգմանուած պուլղարերէն լեզուով «պուլղար երիտասարդ տաղանդաւոր գրողէ «մը՝ Բոսքա Տիմուլէ: Գովելի ձեռնարկ «մը՝ որուն ձեռք զարկած են ուրիշ շատեր «ալ՝ այլեւայլ զաղութներու մէջ՝ հայերու «եւ կամ հայ գրականութեան հետ չփոխ «ունեցող օտար մտաւորականներ, ինչպէս «1939-ին յոյն բանաստեղծ մը Գուլի Ալեփի «Հայ Մուսայ» տիտղոսին տակ հրատարա- «կեց հատորի մը մէջ հայկական քերթո- «ղութենէն ընտրուած նմոյշներ:

Ք. Տիմուլի հատորին մէջ ամփոփուած «են 60-է աւելի բանաստեղծութիւններ մեր «վերականգնումի: Ան ծանօթացնելով հայ «ժողովուրդի տառապանքը, ցաւի զգացու- «մը եւ ազատութեան տենչը, հայրենիքի «անմիթար վիճակը եւ անհուն ձգտումը «վերականգնումի: Ան ծանօթացնելով հայ «քնարերգութեան անվերջ, լոխն ու տառա- «պող բարախումները՝ նաև օտար պուլղար «հասարակութեան՝ մեր ազգային դատին «եւս բերած կ'ըլլայ ինքն ալ իր ազնիւ ու «մարդասէր ծառայութիւնը, որուն համար «կը յայտնենք մենք ալ մեր շնորհակալիքը:

ՓՐԱԽՍԱ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ (10 Օգոստ. «1942, թ. 1015–17) զրուած ամբողջապէս «պուլղարերէն լեզուով ու հայասէր հո- «գիով, յիշատակութեամբ հայ–պուլղար «փոխ յարաբերութիւններու՝ ընկերային եւ «քաղաքական մարդերու մէջ, պատմական «կապերու, գեղարուեստի եւս...: Հայերու «նուիրուած այս բացառիկ թուին մէջ իր

աշխատակցութիւնը բերած է նաեւ Պր. Ներսէս Գասպեան, տպագրութեան գործին մէջ նախաձեռնութիւն ունի Սլիվէնի հայ համայնքը, ուր լոյս կը տեսնէ թերթը:

Նման ձեռնարկ մը կատարուած էր արդէն անցեալ տարի Սլովոյ եւ Փոխտտ պուլ-զար թերթերու միջոցաւ՝ միշտ հայասիրական տաք շունչով:

ԱՆԻ ՏԱՐԵԳԻՐԲ (Պուրէշ, 1942) Գեղարուեստական հրատարակութիւն մը հարուստ ու հետաքրքրական նիւթերով, կատարուած հայ գրի անխոնջ մշակներէն՝ Յ. Ճ. Սիրունիէն, որ Ռումանսայ գաղութի մէջ կ'աշխատի ծաւալելու հայ մտաւորական արժէքները: Սոյն Տարեգիրքը բաղկացած է 543 էջերէ, ուր ուսմաներէն լեզուով ամփոփուած են այն բոլոր ծանօթութիւնները՝ որոնք կը հետաքրքրեն օտարը՝ հայ ժողովուրդի նկատմամբ, որ իր համեստ բաժինը բերած է արուեստի եւ գիտութեան զանազան մարզերու մէջ: Հոն կը խօսուի հայ լեզուի, պատմութեան, մանրանկարչութեան, հայ թատրոնի, ասորիներու, երաժշտութեան, ճարտարապետութեան, հայ դրամներու եւ տարազներու եւ լայնօրէն հայ բանաստեղծութեան վրայ...: Յօդուածները աշխատուած են եւ կը պարունակեն շատ շահեկան տեղեկութիւններ. մաս ունին հոն նաեւ եւրոպացի նշանաւոր գէմքեր, ինչպէս Շարլը Տիլ, որ երեւելի բիւզանդագէտ եւ արեւելագէտ մըն է:

Փափաքելի էր որ Պր. Սիրունի, որ յատուկ յարմարութիւն ու ճաշակ ցոյց կուտայ այս տեսակ աշխատութիւններու համար ալ, հայերէն լեզուով հիմնէր ողբ-թէղիկին պակասը լեցնող լուրջ տարեգիրք մը:

Հոս կը նշանակենք նաեւ ժամանակին ստացուած

ՀԱՅ ԽՕՍՆԱԿ ՏԱՐԵԳԻՐԲ (1941), պատրաստուած Զարմայր Ծ. Վ. Կէզիւկեանէ եւ Թորոս Աղատեանէ: Խմբագրողները ջանացած են որքան հնար է տալ պոլսահայ մեր հասարակութեան ընկերա-

յին ու եկեղեցական կեանքի մասին տեղեկութիւններ, ինչպէս նաեւ միջազգային արժէքներու մասին հայ ժողովուրդի զարգացման նպաստող ծանօթութիւններ:

Ուշագրաւ է հոն յատկապէս Տիկին Վ. Հաճնլեանի բանաստեղծական տաղանդի յայտնութիւնը, որուն մէկ նմոյշը գրուած է եւ կը խոստացուի որ մօտերս պիտի հրատարակուի իր Արտի պահեր քերթուածներու հաւաքածոն:

Հին ՌԻ ՆՈՐ ՏԱՂԵՐ, հեղ. Վահրամ Թաթուլ (Փարիզ, 1941):

Բանաստեղծը որ հեղինակն է այս հրատարակուած կտորներուն, դասերկեր եղած է Միսաք Մեծարենցին 1901-1903 տարեւորջաններուն Ղալաթիոյ աղագային Կեդրոնական Վարժարանին մէջ, եւ կը զգացուի որ անկէ խորհրդապաշտ քերթողութեան շնչով մը առած է: Դժբախտաբար սակայն Վ. Թ. փոխանակ գրական ուղղութեամբ առաջ տանելու իր զարգացումը, դէպքերու բերումով ստիպուած է 1903—1908 հետեւիլ ճարտարապետական ճիւղին: Ինքնազարգացման արդիւնք կ'երեւի իր գրական եւ մտաւորական պատրաստութիւնը: Մասնակցած է ժամանակին գրական շարժումներուն, մտած «Աղլակ» շարաթաթերթի խմբագրական մարմնոյն մաս կազմելու Լ. Էսաճանեանի, Գեղամ Բարսեղեանի, Ահարոն Տատուրեանի եւ ուրիշներու հետ, երբ Փրանսական խորհրդապաշտ դպրոցի արուեստը մեր մէջ ներմուծելու կրկին հոսանք մը ստեղծուած էր՝ Կոստան Զարեանի եւ Մեծարենցի «Մեհեան» թերթին կատարած գերէն վերջ:

Վ. Թ. առաջին անգամ է որ հատորի մը մէջ ամփոփելու գաղափարը կ'ունենայ իր երգերը, որոնք 1907-1940 երկար տարիներու ներշնչումներն են: Ինչ որ կ'երեւի բանաստեղծութեամբ քիչ կը զբաղի կամ քիչ ժամանակ ունի զբաղելու: Հատորը շատ վտիտ է, ներքին պարունակութիւնը կը բաժնուի հետեւեալ շարքերու՝ Արմենականի, Ժառանգաբեր, Սիրոյ եւ Արմենականի երգեր, Մանկական աշխարհ: Պր. Ա. Զօպանեան բաւական ընդարձակ

յառաջարանով մը կը ներկայացնէ զայն հրապարակին՝ դժելով անոր կեանքին ու գրական գործունէութեան շրջանը՝ յարակից լայն տեղեկութիւններով որ օգտակար են անշուշտ նոր հասնող սերունդին համար՝ իրենց պատմական ծանօթութիւններ մեր պոլսահայ գրական շարժումներու մասին:

Հատորին մէջ ամփոփուած կտորներէն կը տեսնուի որ Վ. Թ. որոշ եւ յայտնի գաղափարախօսութենէ մը տարուած չէ, որ ընթերցողը կարենայ իսկոյն բնորոշել զայն իր ուրոյն նկարագրով: Պէտք է ըսել որ ունի զգալու եւ արտայայտուելու իւրաքանչեւ մը, տեսակ մը նորութեան ճշգրտող կերպ մը որ արտաբոցութիւն պիտի ըստէր, եթէ ան յօրինուածքի արտաքին պարզութեան հետ չզնչեր անոնց մէջ խորհրդաւոր հմայք մը որ ծածկուած է եւ որ հասկնալու համար հարկ է կրկին ու կրկին կարդալ:

Իր երգը եղականութիւն ունի եւ համեմատութեան կէտեր վերջին շրջանի Ա. Տատուրեանի հետ աւելի՝ քան իր խմբակին պատկանող ուրիշ ո՛ր եւ է բանաստեղծի: Մեր կարծիքով ան մտահոգուած է տողերու անսայթաք կատարելութեամբ եւ արուեստի պահանջներով, ու այդ ճիգին մէջ կը կորսուի ինքնարուելի զգացումներու եւ գաղափարներու հիւթեղ բաժինը, երգը գրաւիչ ու համեղ դարձնող այն գեղեց-

կութիւնը՝ որ մտքին հետ կը խօսի: Բնականութիւնը, ու ձեւի եւ գաղափարներու ներդաշնակութիւնը կարեւոր պայմաններէն են բանաստեղծութեան: Սակայն մենք հոս դիտաւորութիւն չունինք լրիւ վերլուծում ընելու Վ. Թ. ի գործին. ատ կը վերապահենք մինչեւ անոր երկերու ամբողջական հրատարակութիւնը՝ կատարեալ գատարան մը կարենալ կազմելու համար ու դասելու զինքը մեր գրական պատմութեան մէջ գրաւելիք իր բուն տեղը:

Ուրախութեամբ խմացանք աղագային օրաթերթերէն որ Փարիզի մէջ աղագային կեանքի փոքրիկ շարժում մը արդէն գոյացած է վերստին, մեռելութեան ենթարկուած ամուլ տարիներէն վերջ հանդէսներով, գրական ակումբներով, ներկայացումներով ու հրատարակութեամբ: Ու ներկայ տարւոյս մէջ Պր. Ա. Զօպանեան լոյս ընծայած է Քուչակեան տաղաշարքերու ամբողջական հաւաքածոն, գործ մը շատ շահեկան, զոր կը յուսանք մօտերս ստանալ. նմանապէս Պր. Շ. Միսաքեան կազմած է Հայկաշէն անունով՝ թեթեւ եւ ժողովուրդին ընթերցասիրութիւնը յաղեցնող ամփոփոյք մը արդի հայ գրողներու կտորներով: Շնորհակալ ենք ազնիւ Պր. Տօքթ. Արզումանեանին՝ որ հաճած է Միլանէն զրկել մեզի օրինակ մը այդ գործէն:

ԽՄԲ.

ՄՏԱՇՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Մանուկ անո՛յշ եւ չքնաղ,
Յատակն ինչո՞ւ կը դիտես
Վրճիտ ջուրին այդ խաղաղ:

— Զիս հոն տեսայ նրկարուած,
Եւ իմ անգուսպ հրմայէն
Աչքս մընաց հոն պաղած:

Մանուկ գիտցիր՝ որ հոգւոյդ
Ամբիծ պատկերը տեսար,
Ելած ձեռքէն Աստուծոյդ:

Պահէ՛ գայն միշտ անպղտոր,
Զի հոն գլխուս միշտ տեսնես
Գեղեցկութեա՛մբ բոլոր:

Հ. Ա.